

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.81.45>**О. В. Прохорова**

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри західних і східних мов та методи їх навчання
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Розглянуто поєднання комунікативно-пізнавальної та культурно-регіональної концепції в межах когнітивно-комунікативного підходу. Охарактеризовано лексичну компетентність майбутніх психологів та визначено особливості її змістовного наповнення. Визначено основні положення формування англomовної лексичної компетентності студентів психологічних спеціальностей. Визначено групи вправ для формування навичок вільного використання раніше вивченої загальноживаної лексики, нової тематичної лексики та лексики, виділеної з англійських автентичних текстів. Розглянуто базові принципи формування англomовної лексичної компетентності – системності, інтегративності мовленнєвої діяльності. Розглянуто стратегії навчання анотації фахових текстів. Визначено методичну доцільність когнітивно-комунікативного підходу. Акцентовано увагу на особливому способу організації мовного та мовленнєвого досвіду студентів – побудова когнітивного образу на етапі концептуалізації словознавства. Виокремлено комплекс спеціальних вправ для досягнення цілей і вирішення завдань на основі когнітивно-комунікативного підходу. Зазначено, що навчання іншомовної професійної лексики має здійснюватися на основі активного та цілеспрямованого залучення когнітивних стратегій обробки, збереження та відтворення лексичної інформації. Розглянуто трактування поняття «когнітивна стратегія». Визначено та охарактеризовано критерії вибору мовного матеріалу. Розглянуто процес навчання англomовної лексики студентів психологічних спеціальностей через призму трьох етапів: пізнавально-накопичувального, практично-діяльного, творчо-комунікативного. Представлено вправи, які доцільно використовувати для розвитку потрібних навичок: проблемні завдання, встановлення плану порівняння, когнітивно-пошукові завдання, творчі завдання, ток-шоу, постановочні ігри. Представлено систему вправ створену за принципом «від простого до складного» з урахуванням когнітивних стратегій. Зазначено, що використання комунікативних методів потребує поєднання різних видів завдань і вправ, які передбачають як засвоєння граматичних компетенцій.

Ключові слова: когнітивно-комунікативний підхід, англійська лексична компетентність, лексична одиниця, психологія, інтеграція.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Стрімкі процеси міжкультурної інтеграції на національному рівні впливають на всі сфери життя та сприяють зростанню попиту на вивчення англійської мови. Головна мета курсу англійської мови на психологічних спеціальностях – досягнення мінімального рівня розвитку комунікативної компетентності за видами мовленнєвої діяльності відповідно до профілю факультету. Визначено, що якостями лінгвістичної компетентності є вимова, читання, лексичне багатство, знання граматичних основ іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою когнітивного підходу у навчанні іноземної мови займалися багато методистів і лінгвістів. Сучасні модифікації комунікативного підходу до навчання іноземної мови отримали найбільш послідовне теоретичне обґрунтування в лінгводидактичній комунікативно-когнітивній пара-

дигмі (С. Боднар, Г. Барабанова, І. Василенко, С. Зонтова та інші). В даний час відбувається подальша теоретична розробка та практична реалізація когнітивно-комунікативного підходу до навчання професійно-орієнтованої англійської мови в моделях навчання різних видів мовленнєвої діяльності: читання (Г. Барабанов, Г. Губін), аудіювання (О. Колесніков, В. Яковлев), писемне мовлення (А. Шамот), усне мовлення (Л. Ананьева, С. Дікарева). На стадії формування знаходиться система часткових методичних засад комунікативного підходу, а також інтерпретація загально дидактичних та лінгводидактичних засад у рамках підходу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак вчені не розглядають реалізацію принципів когнітивно-комунікативного підходу через вправи на формування лексико-граматичної компетентності студентів психологічних спеціальностей.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проаналізувати когнітивно-комунікативний підхід до навчання англомовної лексики студентів психологічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Якщо вивчення іноземної мови у ВЗО відбувається у професійному контексті (це найчастіше вимагає навчальний план з першого курсу), студенти з недостатньою мовною підготовкою стикаються як з мовними проблемами, так і з проблемами змісту.

В умовах поглибленого вивчення професійної англійської мови в порівнянні зі спецпредметами є певні переваги, оскільки увага студентів більшою мірою зосереджена на мовних явищах, ніж на змісті спеціальності, про яку вони ще не мають достатніх знань. У тому випадку, коли вивчення фахових дисциплін збігається з курсом англійської мови, ситуація дещо спрощується, але прогрес може бути досягнутий, коли зміст навчального предмета на заняттях подається у скороченому вигляді. При цьому студенти мають можливість сприймати предметний зміст дисципліни як рідною, так і англійською мовами. Таким чином, зміст спеціальності є основою, на якій розвивається мовна база. Крім того, якщо є можливість застосовувати диференційний підхід при формуванні навчальних груп, безумовно, значно підвищується ефективність засвоєння матеріалу, що викладається [1].

С. Шатілов у своїх працях розвиває когнітивно-комунікативний підхід. Він запропонував комунікативно-пізнавальну та культурно-регіональну концепції навчання іноземних мов [2, с. 127]. Комунікативну складову даного поняття автор розглядає через технології навчання, які мають забезпечити інтерактивне, особистісне та мотиваційне спілкування студентів під час вивчення англійської мови.

Під англійською лексичною компетентністю (АЛК) майбутніх психологів розуміють комплексну характеристику особистості майбутнього спеціаліста з психології, яка включає: знання загальноприйнятої, загальнопсихологічної, спеціалізованої лексики; стійкі термінологічні звороти; професійні ідіоми; скорочення та акроніми, що використовуються в діловому мовленні; термінологічні неологізми, що відображають сучасні трансформації у сфері психологічної науки; числові та формальні показники, перетворені в словесні вирази; соціокультурні норми ділового спілкування; уміння та навички практичного використання англійської професійної лексики в умовах навчально-професійної іншомовної діяльності; здатність розуміти, свідомо відтворювати та самостійно виробляти професійно-орієнтовані вислови психологічної спрямованості з використанням усіх досліджуваних мовних засобів.

Основними положеннями формування АЛК студентів психологічних спеціальностей були: врахування рівнів засвоєння лексики англійської мови: сприйняття, розуміння, запам'ятовування, практичне застосування знань у подібній ситуації за зразком, застосування знань у новій ситуації; повторне аудіювання та відтворення нових лексичних одиниць у мовленні; з урахуванням професійних знань студентів [3].

Для формування навичок вільного використання раніше вивченої загальнонавчальної лексики, нової тематичної лексики та лексики, виділеної з англійських автентичних текстів, студенти виконують такі вправи:

– мова: читання фраз і речень уголос та їх переклад рідною мовою за підручником; читання фраз і речень та їх переклад на слух; складання словосполучень і речень з усіма словами, що активуються, на основі використання таблиць підстановки; знаходження та виправлення помилок у словосполученні; перетворення вживаних у реченнях слів в інші їх граматичні форми; виявлення значення незнайомих фраз із контексту;

– умовне мовлення: вправи, спрямовані на читання речень з їх самостійним завершенням або початком; вправи, що передбачають висловлення думки викладача за допомогою мовних і мовленнєвих одиниць, що використовуються в автентичних текстах [4].

При анотуванні фахових текстів дуже важливо, щоб сприйняття тексту йшло «від функцій (змісту) до засобів», враховуючи як розуміння функції, яка використовується в акті спілкування, так і жанрово-стилістичну спрямованість тексту.

Принцип системності відображає два аспекти: системність пізнавальних процесів – запам'ятовування і забування, і системність методичного, що стосується процесу навчання. Спочатку визначається кінцевий продукт (ціль), а потім завдання, які призведуть до кінцевого результату.

Принцип інтегративності мовленнєвої діяльності, тобто взаємопов'язаного формування навичок писемного мовлення, формує та закріплює лексико-термінологічну систему професійного реєстру студентів.

Для навчання анотації фахових текстів виділяють такі стратегії навчання: визначення функціонального типу тексту, пошук інформаційних компонентів, складання текстової матриці та формування поняття про текст. Комунікативні стратегії – це узагальнення інформації у вигляді анотцій та критичного розуміння тексту [5, с. 105].

Когнітивно-комунікативний підхід до вивчення іншомовної лексики полягає у визначенні механізмів переробки лексичної інформації з одного боку та способів засвоєння та збереження нової лексичної інформації з іншого. Методична доцільність когнітивно-комунікативного підходу

полягає в організації активної мовленнєвої діяльності студентів у процесі вивчення їх іншомовної лексики [6, с. 91].

Дослідження показали, що когнітивний підхід до навчання потребує насамперед створення образу іншомовного слова. Утворений у пам'яті образ слова має пізнавальний (розумовий) характер [7, с. 84].

А. Т. Залевська представляє особливий спосіб організації мовного та мовленнєвого досвіду студентів. Роботу над побудовою когнітивного образу слова можна провести на етапі концептуалізації словознавства П. Турвичем [8, с. 36]. На цьому етапі студентів потрібні різноманітні інформаційно-мовні особливості слова. Після побудови образу слова та накопичення інформації про нього настає етап інтеріоризації, тобто поступового розвитку вміння використовувати нову лексичну одиницю та введення її в довготривалу пам'ять.

Інформація про слово обробляється розумом студента і організовується у вигляді спеціальних асоціацій. У цей процес задіяні когнітивні системи. Наступним кроком є асоціація слова. Пізнавальний образ слова стає довшим і стійкішим. А за наявності необхідної мотивації, позитивного мовно-мовленнєвого досвіду, чуття мови, комбінаційних здібностей і творчості в мовленнєвій діяльності студентів відбувається процес «кристалізації», «вростання» сформованих образів у різні види. Важливою умовою оволодіння лексичним аспектом іншомовного мовлення є побудова розрідженої системи зв'язків у слові.

Для досягнення цілей і вирішення завдань на основі когнітивно-комунікативного підходу рекомендуються спеціальні вправи. За допомогою таких вправ можна досягти необхідного рівня автоматизму у використанні знань з англійської мови, що зменшує функціональну залежність лексичних навичок від пізнавальних процесів та сприяє розвитку пізнавального спілкування.

Використання комунікативно-пізнавального підходу до навчання англомовної лексики на сьогодні є найбільш доцільним, оскільки такий підхід забезпечує інтенсифікацію освітнього процесу, що важливо з точки зору скорочення аудиторних годин та збільшення обсягу самостійної роботи студентів з психології. Комунікативно-когнітивний підхід передбачає розв'язання практичних завдань, доцільних у професійній діяльності, тобто таких, що охоплюють інтереси та потреби майбутніх психологів та відображають систему взаємин комунікантів. З позицій такого підходу навчання іншомовної професійної лексики має здійснюватися на основі активного та цілеспрямованого залучення когнітивних стратегій обробки, збереження та відтворення лексичної інформації.

Під когнітивними стратегіями В. Борщовецька розуміє врахування процесу багаторазового свідомого повторення лексичних одиниць (ЛО) та

використання мнемічних методів запам'ятовування англійської психологічної лексики з урахуванням типологічних груп лексики [9].

При відборі мовного матеріалу враховувалися такі критерії:

- достовірність матеріалу, який представляє типові сценарії англомовного професійно орієнтованого психологічного дискурсу, слугує джерелом розширення професійної термінології та є моделлю сучасного мовлення носіїв мови;

- наявність типових лінгвістичних моделей/структур англомовних професійно орієнтованих психологічних текстів, термінологічних одиниць, спеціалізованої лексики;

- соціокультурна спрямованість матеріалу, оскільки формування лексичної компетентності студентів нерозривно пов'язане із ознайомленням з американською та британською культурою ділового спілкування;

- пізнавальна цінність та інформативність матеріалів;

- адекватність сфери професійного спілкування майбутніх спеціалістів у галузі психології;

- відповідність програмі навчання іноземних мов для немовних спеціальностей.

Розглянемо процес навчання англомовної лексики студентів психологічних спеціальностей детальніше. Навчання проводиться у три етапи: пізнавально-накопичувальний, практично-діяльнісний, творчо-комунікативний, на кожному з яких вводиться група вправ, що відповідає певному етапу.

Для розвитку навичок, окрім подібних вправ попереднього циклу, доцільно запровадити:

- проблемні завдання, які майбутні психологи мали розв'язати шляхом побудови обґрунтованих та доказових відповідей, формулювання висновків;

- встановлення плану порівняння (наприклад, порівняння підходів до надання психологічної допомоги або опитування кількох людей, які володіють англійською мовою, наприклад, викладача, куратора групи, іншого студента, на одну тему та порівняння їхніх відповідей);

- когнітивно-пошукові завдання, які передбачали пошук необхідної інформації в Інтернеті чи періодичній англомовній літературі, збір прикладів розмов носіїв мови на певну тему, їх аналіз та інтерпретацію;

- творчі завдання, які передбачають творчий підхід до вирішення навчально-професійних завдань (на проаналізованих прикладах бесіди підготувати та провести власну бесіду з іншими студентами групи на обрану тему. Записати розмову на диктофон. Прослухати розмову крок за кроком, припиняти запис після кожної відповіді та коментувати отримані варіанти);

- ток-шоу, що передбачало набуття студентами навичок публічних іншомовних діалогів та дискусій, висловлення та відстоювання власної позиції, формування суспільно-особистісної активності;

постановочні ігри – своєрідний «бізнес-театр», коли будь-яка ситуація розігрується іноземною мовою, моделюється можлива поведінка людини в цій ситуації. Завдання такої гри – навчити майбутніх психологів орієнтуватися в різних обставинах, давати об'єктивну оцінку власній поведінці, враховувати чужі здібності, налагоджувати з ними контакти, впливати на їхні інтереси, потреби та діяльність. Усі дії відбуваються за допомогою іноземної мови.

Система вправ створена за принципом «від простого до складного», тобто від рівня слів, словосполучень, речень, надфразової єдності до рівня тексту з урахуванням когнітивних стратегій. Розглянемо кожну групу вправ з підгрупами. Представляємо першу групу вправ з трьома підгрупами.

Перша підгрупа включає такі вправи: ознайомлення з ізольованими ЛО, розпізнавання, осмислення, систематизація, багаторазове повторення та запис кожної ЛО; написання диктантів з новими ЛО; з'ясування значень; складання синонімічних / антонімічних рядів; співвіднесення слова з означенням; складання тематичної карти / концептуальної спідограми; групування слів за категоріями; виведення слова, що не відповідає тематичній групі; розпізнавання невідомих слів за асоціацією, за словотвірними елементами; визначення походження слів; виявлення слів із прямим і переносним значенням; створювати власні міні-словники за темою. Контроль результатів навчання здійснювався шляхом проведення тестів на розуміння нових ЛО.

Друга підгрупа включала такі види вправ: об'єднання слів у словосполучення; заміна, перефразування; групування; завершення речень, їх мовно-смісловне перетворення; складання з поданих слів якомога більше словосполучень; знаходження та виправлення помилок у словосполученні; пояснення значень фраз англійською мовою; заповнення пропусків у реченнях відповідними словосполученнями; розпізнавання невідомих фраз із контексту; знаходження українських відповідників до англійських словосполучень; складання власних фраз / речень, у тому числі ЛО в простих і складних висловлюваннях.

Третя підгрупа включала такі вправи: переклад ЛО / фраз / речень; знаходження еквівалентного варіанту перекладу ЛО; порівняння кількох варіантів перекладу; вибір одного варіанту перекладу з трьох запропонованих; порівняння власного перекладу речення професійного спрямування з перекладами інших студентів.

Представляємо другу групу вправ з двома підгрупами. Перша підгрупа спрямована на розвиток навичок розуміння та використання психологічних ЛО у надфразових одиницях/мікротекстах і включає такі види вправ: заміна адекватного ЛО в мікротексті; виділення з тексту десяти най-

більш тематично значимих, на думку студентів, слів; доповнення та розширення мікротекстів; об'єднання мовленнєвих зразків у мікротекст; відтворення мікротекстів на основі початку і в кінці висловлювання; самостійне виготовлення надфразових одиниць/мікротекстів з досліджуваними мовними явищами.

Друга підгрупа спрямована на розвиток навичок аудіювання професійно орієнтованих ЛО у надфразових одиницях / професійних мікротекстах і включає такі види вправ: виділення нових слів, фраз із мовного потоку; відповіді на запитання; розпізнавання правильного чи неправильного твердження; заповнення пропусків у реченні словами, які студенти почули в тексті; прослуховування фраз, вимовлених різними мовцями, і визначення слів, які звучали в усіх мікротекстах; прослуховування незакінчених фраз та їх самостійне завершення.

Представляємо третю групу вправ з двома підгрупами. Перша підгрупа вправ була спрямована на розвиток навичок використання ЛО психологічної орієнтації в підготовленому виступі і включає: переклад фахового тексту на основі детальних / ключових питань; поєднання виділених фактів у смислову єдність; побудова нових текстових одиниць за зразками; узагальнення змісту тексту; заповнення текстової матриці.

Друга підгрупа вправ була спрямована на формування навичок використання ЛО психологічної спрямованості в непідготовленому мовленні і включала: висловлювання різних думок, схожих на ЛО; висловлювання схожих думок різними ЛО; висловлювання власної думки; обговорення проблеми; прогнозування продуктивності; створення власного тексту діалогічного/монологічного характеру на нову комунікативну ситуацію з використанням вивченої ЛО; моделювання реальних комунікативних ситуацій професійного психологічного дискурсу з досліджуваними ЛО та їх презентація.

Отже, використання комунікативних методів у професійно-орієнтованому підході до навчання англійської лексики студентів психологічних спеціальностей потребує поєднання різних видів завдань і вправ, які передбачають як засвоєння граматичних компетентностей, так і роботу з фаховим текстом, запам'ятовування лексики на розмовні теми. Використання інтерактивного навчання сприяє підвищенню розмовної практики, що спонукає студентів висловлювати й аргументувати власну думку засобами англійської мови у професійних ситуаціях. з цією метою доцільно використовувати роботу в парах або групах (рольові ігри «психолог – клієнт», дискусія тощо) [10].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі. Таким чином, можна стверджувати, що застосування когнітивно-комунікативного

підходу до формування лінгвістичної компетентності студентів психологічних спеціальностей сприяє зростанню знань студентів, спонукає їх самостійно шукати, відбирати, розуміти та опрацьовувати інформацію для подальшого використання у майбутній професійній діяльності, а також підвищувати рівень знань студентів, підвищує мотивацію до навчання, оскільки базується на врахуванні комунікативних потреб студентів, професійно-пізнавальних настанов, врахуванні закономірностей процесу пізнання як такого. Методична доцільність когнітивного-комунікативного підходу полягає в організації активної мовленнєвої та мисленнєвої діяльності студентів у процесі вивчення іншомовної лексики.

Перспективу подальших наукових досліджень ми вбачаємо у розробці та практичній адаптації розробленої методики навчання англomовної лексики студентів психологічних спеціальностей.

Список використаної літератури:

1. Василенко І. О. Важливість створення лінгво-професійного середовища для формування комунікативної компетенції у студентів економічних ВНЗ. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/8372/235-240.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Фіцула М. М. Педагогіка. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. С. 127.
3. Боднар С. В. Когнітивний підхід до формування англomовної лексичної компетентності студентів економічних спеціальностей. *Наука і освіта*. 2014. № 10. С. 34–37.
4. Миркович І. Л. Навчання майбутніх журналістів іншомовного діалогічного мовлення в аспекті когнітивно-комунікативного підходу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 2020. № 74. С. 97–101.
5. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ. Київ: Фірма «Інкос», 2007. 315 с.
6. Зонтова С. Є. Когнітивний підхід до навчання іншомовної лексики. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Ялта: РВВ КГУ, 2005. № 8, ч. 2. С. 89–93.
7. Солсо Р. Когнитивная психология. Питер, 2006. 588 с.
8. Залевская А. А. Введение в психолінгвістику. Москва: РГГУ, 2000. 348 с.
9. Борщовецька В. Д. Когнітивний аспект навчання іншомовної економічної лексики. *Теоретичні питання освіти та виховання*. Київ: Вид. центр КНЛУ. 2000. №9. С. 11–13.
10. Лях Т. Комунікативний метод у професійно-орієнтованому підході до навчання української мови іноземних студентів медичних спеціальностей. *Studia ukrainica posnaniensia*, 2021. Vol. 9 / 2, pp. 25–36.

Prokhorova O. Cognitive-communicative approach to teaching English vocabulary to students of psychological specialties

The combination of communicative-cognitive and cultural-regional concept within the cognitive-communicative approach is considered. The lexical competence of future psychologists is characterized and the peculiarities of its content are determined. The main provisions of the formation of English lexical competence of students of psychological specialties are determined. Groups of exercises for the formation of skills of free use of previously learned common vocabulary, new thematic vocabulary and vocabulary selected from English authentic texts are identified. The basic principles of formation of English lexical competence, such as systematic principle and the principle of integrative speech activity, are considered. Strategies for teaching the annotation of professional texts are considered. The methodological expediency of the cognitive-communicative approach is determined. Emphasis is placed on a special way of organizing the language and speech experience of students, that is, building a cognitive image at the stage of conceptualization of linguistics. A set of special exercises to achieve goals and solve problems based on cognitive-communicative approach is determined. It is stated that the teaching of foreign language professional vocabulary should be carried out on the basis of active and purposeful involvement of cognitive strategies of processing, preservation and reproduction of lexical information. The interpretation of the concept of "cognitive strategy" is considered. The criteria for choosing the language material are defined and characterized. The process of teaching English vocabulary to students of psychological specialties through the prism of three stages is considered: cognitive-accumulative, practical-activity, and creative-communicative. Exercises that should be used to develop the necessary skills are presented: problem-solving tasks, establishing a comparison plan, cognitive-search tasks, creative tasks, talk shows, and staging games. A system of exercises created on the principle of "from simple to complex" taking into account cognitive strategies is presented. It is noted that the use of communicative methods requires a combination of different types of tasks and exercises, which involve the acquisition of grammatical competencies.

Key words: *cognitive-communicative approach, English lexical competence, lexical unit, psychology, integration.*